

KARL MARX

κείμενα από τη δεκαετία του 1840

μια ανθολογία

Επιλογή – Μετάφραση:

Θανάσης Γκιούρας

Επιστημονική επιμέλεια:

Θανάσης Γκιούρας

Θωμάς Νουτσόπουλος

KARL MARX

κείμενα από τη δεκαετία του 1840
μια ανθολογία

© Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014

© Για την παρούσα έκδοση, για τα «Παρισινά χειρόγραφα»
και τις σημειώσεις «Feuerbach και ιστορία»,
MEGA, Akademie Verlag GmbH, Βερολίνο

Επιλογή – Μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας
Επιστημονική επιμέλεια: Θανάσης Γκιούρας, Θωμάς Νουτσόπουλος

Σύμβουλος έκδοσης: Δημήτρης Γκόβας

Διόρθωση: Βάσω Μπαχούρου

Σχεδίαση εξωφύλλου: Ατελιέ εκδόσεων ΚΨΜ, Πεδιώτη Ελένη, Γραμέλης Βασίλης
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: ΣΥΝΘΕΣΗ, Λυκούρη Φένια, Τζέμη Μαρίνα, Πεδιώτη Ελένη

Εκδόσεις ΚΨΜ

KENTRIKH DIAΘESH:

Ζωοδόχου Πηγής 55-57, 106 81 Αθήνα

Τηλ.: 210 38 13 838, 210 38 39 711

Fax: 210 3839713

e-mail: info@kapsimi.gr

www.kapsimi.gr

Σελίδες: 672 Σχήμα: 16.2x24 cm

ISBN: 978-960-6750-88-5

ΚΨΜ είναι τα αρχικά για το «Κέντρο Ψυχαγωγίας Μανάδος»,
τον μόνο χώρο στα στρατόπεδα όπου δεν υπάρχει πειθαρχία,
στον οποίο γίνονται οι πραγματικές συζητήσεις,
εκεί όπου ψυχαγωγούνται οι στρατιώτες...
Επιδιώκουμε να είμαστε ένα κοινωνικό ΚΨΜ.

*Επιτρέπεται η ολική ή μερική αναδημοσίευση και χρήση για μη εμπορικούς σκοπούς
έπειτα από συνεννόηση με τον εκδότη και με την αναφορά των πηγών.*

KARL MARX

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΕΓΓΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

[ΕΙΣΑΓΩΓΗ]

(1844)¹

Για τη Γερμανία η *κριτική της θρησκείας* έχει ουσιαστικά ολοκληρωθεί, και η κριτική της θρησκείας είναι η προϋπόθεση κάθε κριτικής.

Η *εγκόσμια* ύπαρξη του σφάλματος έχει εκτεθεί αφού η *ουράνιά* του *oratio pro aris et focis* [προσευχή υπέρ βωμών και εστιών] έχει αναιρεθεί. Ο άνθρωπος, ο οποίος στη φανταστική πραγματικότητα του ουρανού, όπου αναζητούσε έναν υπεράνθρωπο, βρήκε μόνο την *αντανάκλαση* του εαυτού του, δεν θα έχει πλέον τη διάθεση να βρίσκει απλώς το *επιφαινόμενο* του ίδιου του εαυτού του, [να βρίσκει] μόνο τον απάνθρωπο εκεί όπου αναζητά και πρέπει να αναζητήσει την πραγματικότητά του.

Το θεμέλιο της άθρησκης κριτικής είναι: *Ο άνθρωπος δημιουργεί τη θρησκεία*, η θρησκεία δεν *δημιουργεί* τον άνθρωπο. Και μάλιστα, η θρησκεία είναι η αυτοσυνείδηση και η αυτοπεποίθηση του ανθρώπου ο οποίος είτε δεν έχει ακόμη κατακτήσει τον εαυτό του είτε τον έχει χάσει εκ νέου. *Ο άνθρωπος* όμως δεν είναι ένα αφηρημένο ον που βρίσκεται έξω από τον κόσμο. Ο άνθρωπος είναι ο *κόσμος του ανθρώπου*, το κράτος, η κοινωνία. Αυτό το κράτος, αυτή η κοινωνία παράγουν τη θρησκεία, μια *ανεστραμμένη κοσμική συνείδηση*, διότι αποτελούν έναν *ανεστραμμένο κόσμο*. Η θρησκεία είναι η γενική θεωρία αυτού του κόσμου, η εγκυκλοπαιδική επιτομή του, η εκηλυμένη λογική του, το πνευματοκρατικό του *point-d'honneur*, ο ενθουσιασμός του, ο ηθικός καθαγιασμός του, το εορταστικό συμπλήρωμά του, ο γενικός λόγος της παρηγορίας και της δικαιολόγησής του. Είναι η *φανταστική πραγματοποίηση* του ανθρώπινου όντος επειδή το *ανθρώπινο* ον δεν διαθέτει καμία αληθινή πραγματικότητα. Ο αγώνας ενάντια στη θρη-

---

1. Τίτλος πρωτοτύπου: «Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung». Το κείμενο γράφτηκε την περίοδο από τα τέλη του 1843 μέχρι τον Ιανουάριο του 1844 και δημοσιεύτηκε στη *Γερμανο-Γαλλική Επετηρίδα*, Παρίσι 1844.

σκεία είναι λοιπόν έμμεσα αγώνας ενάντια στον κόσμο εκείνο του οποίου το πνευματικό άρωμα είναι η θρησκεία.

Η *θρησκευτική* αθλιότητα είναι ταυτόχρονα η *έκφραση* της πραγματικής αθλιότητας και η *διαμαρτυρία* ενάντια στην πραγματική αθλιότητα. Η θρησκεία είναι ο στεναγμός του καταπιεσμένου δημιουργήματος, το θυμικό ενός άκαρδου κόσμου, όπως είναι το πνεύμα μη πνευματικών καταστάσεων. Είναι το *όπιο* του λαού.

Η άρση της θρησκείας ως της *ψευδαισθησιακής* ευτυχίας του λαού είναι η απαίτηση της *πραγματικής* ευτυχίας του. Η απαίτηση να εγκαταλειφθούν οι ψευδαισθήσεις μιας κατάστασης είναι η *απαίτηση να εγκαταλειφθεί μια κατάσταση η οποία χρειάζεται τις ψευδαισθήσεις*. Η κριτική της θρησκείας είναι λοιπόν *εν σπέρματι η κριτική της κοιλάδας των δακρύων, το ιερό επιφανόμενο* της οποίας [κριτικής] είναι η θρησκεία.

Η κριτική καταμάδνησε τα φανταστικά άνθη της αησιδίας όχι για να ζεύεται ο άνθρωπος την άνευ φαντασίας και παρηγοριάς αησιίδα, αλλά για να την αποτινάξει και να δρέψει το ζωντανό άνθος. Η κριτική της θρησκείας απογοητεύει τον άνθρωπο ούτως ώστε αυτός να σκεφτεί, να πράξει, να διαμορφώσει την πραγματικότητά του ως ένας άνθρωπος απογοητευμένος, που έχει έρθει στα λογικά του, ούτως ώστε να κινηθεί γύρω από τον εαυτό του και συνεπώς να κινηθεί γύρω από τον πραγματικό ήλιο του. Η θρησκεία είναι μόνο ο ψευδαισθησιακός ήλιος που κινείται γύρω από τον άνθρωπο όσο ο άνθρωπος δεν κινείται γύρω από τον εαυτό του.

Εφόσον λοιπόν το *επέκεινα της αλήθειας* έχει εξαφανιστεί, η *αποστολή της ιστορίας* είναι η εγκαθίδρυση της *αλήθειας τού εντεύθεν*. Η *αποστολή της φιλοσοφίας*, η οποία βρίσκεται στην υπηρεσία της ιστορίας, είναι εν πρώτοις, αφού έχει ξεμασκαρευτεί η *ιερή μορφή* της ανθρωπίνης αυτοαποξένωσης, να ξεμασκαρέψει την αυτοαποξένωση στις *ανίερές μορφές* της. Η κριτική του ουρανού μετατρέπεται έτσι σε κριτική της γης, η *κριτική της θρησκείας* μετατρέπεται σε *κριτική του δικαίου, η κριτική της θεολογίας σε κριτική της πολιτικής*.

Η ακόλουθη παράθεση –μια συμβολή σ' αυτή την εργασία– δεν συνδέεται εν πρώτοις με το πρωτότυπο αλλά με ένα αντίτυπο, με τη γερμανική *φιλοσοφία* του κράτους και του δικαίου, αποκλειστικά και μόνο επειδή συνδέεται με τη *Γερμανία*.

Αν ήθελε κανείς να ξεκινήσει με το ίδιο το γερμανικό *status quo* έστω και με τον μοναδικό κατάλληλο τρόπο, δηλαδή αρνητικά, το αποτέλεσμα θα παρέμενε πάντα ένας *αναχρονισμός*. Ακόμη και η άρνηση του πολιτικού παρόντος μας βρίσκεται ήδη σαν σκονισμένο δεδομένο στο ιστορικό παλιολιθικό των σύγχρονων λαών. Όταν αρνούμαι τις πουδραρισμένες περούκες, μου μένουν ακόμη οι απουδράριστες. Όταν αρνούμαι τη γερμανική κατάσταση του 1843, δεν βρίσκομαι, σύμφωνα με τη γαλλική χρονολόγηση, ούτε καν στο 1789, ακόμη δε λιγότερο στο επίκεντρο του παρόντος.

Μάλιστα, η γερμανική ιστορία κολλοκαύεται για μια κίνηση την οποία κατένας άλλος λαός στον ιστορικό ουρανό δεν έκανε πριν από αυτήν ούτε θα κάνει ύστερα από αυτήν. Έχουμε δηλαδή συμμεριστεί τις παλινορθώσεις των σύγχρονων λαών χωρίς να συμμεριστούμε τις επαναστάσεις τους. Πα-

πινορθωθήκαμε, πρώτον, επειδή άλλοι λαοί τόλημσαν μια επανάσταση και, δεύτερον, επειδή άλλοι λαοί υπέστησαν μια αντεπανάσταση, τη μία φορά επειδή οι άρχοντές μας φοβούνται και την άλλη φορά επειδή οι άρχοντές μας δεν φοβούνται. Εμείς, με τους ποιμένες μας επικεφαλής, βρεθήκαμε μια φορά μόνο σε κοινωνία με την ελευθερία, την *ημέρα του ενταφιασμού της*.

Μια σχολή η οποία νομιμοποιεί την αχρειότητα του σήμερα μέσα από την αχρειότητα του χθες, μια σχολή η οποία εξηγεί κάθε κραυγή των δουλοπάροικων ενάντια στο κνούτο ως ανταρσία από τη στιγμή που το κνούτο είναι ένα πολυχρονισμένο, ένα παραδοσιακό, ένα ιστορικό κνούτο, μια σχολή στην οποία η ιστορία δείχνει μόνο το *a posteriori* της, όπως εμφανίζεται ο Θεός του Ισραήλ στο δούλο του Μωυσή, η *ιστορική σχολή του δικαίου*, θα είχε συνεπώς επινοήσει τη γερμανική ιστορία αν δεν ήταν η ίδια μια επινοήση της γερμανικής ιστορίας. Ως Σάιηλοκ, αλλά ως δουηικός Σάιηλοκ,² ορκίζεται για κάθε κιλό σάρκας που κόβεται από την καρδιά του λαού με τη συναλληλαγματική του, με την ιστορική συναλληλαγματική του, με τη χριστιανική-γερμανική συναλληλαγματική του.

Από την άλλη πλευρά, καθοπροαίρετοι ενθουσιώδεις, πατριδόφρονες εξ αίματος και ελευθερόφρονες διά του στοχασμού, αναζητούν την ιστορία της ελευθερίας μας πέρα από την ιστορία μας, στα αρχέγονα τευτονικά δάση. Πού όμως διαφέρει η δική μας ιστορία της ελευθερίας από την ιστορία της ελευθερίας του αγριόχοιρου εάν βρίσκεται μόνο στα δάση; Άλλωστε είναι γνωστό: Όπως φωνάζει κανείς στο δάσος, έτσι αντηχεί το δάσος.³ Άρα ειρήνη στα αρχέγονα τευτονικά δάση!

Πόλημο στις γερμανικές συνθήκες! Βεβαίως! Βρίσκονται *κάτω από το επίπεδο της ιστορίας*, βρίσκονται *κάτω από κάθε κριτική*, αλλά παραμένουν ένα αντικείμενο της κριτικής, όπως ο εγκληματίας που βρίσκεται κάτω από το επίπεδο της ανθρωπιάς παραμένει ένα αντικείμενο του *δημίου*. Στον αγώνα με αυτές τις συνθήκες η κριτική δεν είναι κάποιο πάθος του κεφαλιού, είναι η κεφαλή του πάθους. Δεν είναι ένα ανατομικό νυστέρι, είναι ένα όπλο. Το αντικείμενό της είναι ο *εχθρός* της, τον οποίο δεν θέλει να αναιρέσει αλλά να *εξοντώσει*. Διότι το πνεύμα αυτών των συνθηκών έχει αναιρεθεί. Καθ' εαυτές και δι' εαυτές δεν είναι *αξιονόητα* αντικείμενα, αλλά *υπάρξεις* εξίσου αξιοπεριφρόντες όσο και περιφρονημένες. Η κριτική δι' εαυτήν δεν χρειάζεται την αυτοκατανόηση αναφορικά με αυτό το αντικείμενο, διότι είναι σαφής ως προς αυτό. Δεν θεωρεί εαυτήν *αυτοσκοπό* αλλά απλώς *μέσο*. Το ουσιώδες πάθος της είναι η *αγανάκτηση*, η ουσιώδης εργασία της είναι η *καταγγελία*.

Πρόκειται για την περιγραφή μιας αμοιβαίας υπόκωφης πίεσης όλων των κοινωνικών σφαιρών μεταξύ τους, μιας γενικής, άπραγης δυσθυμίας, μιας περιοριστικότητας η οποία αναγνωρίζει όσο και παραγνωρίζει εαυτήν, περίκληστης στο πλαίσιο ενός κυβερνητικού συστήματος το οποίο, ζώντας από τη συντήρηση κάθε είδους αθλιότητας, δεν είναι το ίδιο τίποτε άλλο από την *αθλιότητα στην κυβέρνηση*.

Τι θέαμα! Ο επ' άπειρον συνεχιζόμενος καταμερισμός της κοινωνίας στις

2. Χαρακτήρας από το έργο του W. Shakespeare *Ο έμπορος της Βενετίας*.

3. Η έκφραση αυτή είναι μια αρχαία παροιμία από την κεντρική Ευρώπη.

πολυσιχιδέστερες φυλές οι οποίες αλληλοαντιπαράτιθενται μέσα από μικρές αντιπάθειες, με κακή συνείδηση και άξεστη μετριότητα, οι οποίες ακριβώς λόγω της αμοιβαίας, αμφίσημης και καχύποπτης στάσης τους αντιμετωπίζονται όλες, χωρίς εξαίρεση, αν και με διαφορετικές τυπικότητες, από τους *κυρίους* τους ως *παραχωρημένες υπάρξεις*. Ακόμη δε και αυτό, ότι είναι *κυριαρχούμενες, κυβερνώμενες, κατειλημμένες*, πρέπει να το αναγνωρίσουν και να το ομολογήσουν σαν μια *παραχώρηση του ουρανού!* Από την άλλη πλευρά είναι οι ίδιοι οι εξουσιαστές, το μεγαλείο των οποίων βρίσκεται σε αντιστρόφως ανάλογη σχέση προς τον αριθμό τους!

Η κριτική που καταγίνεται με αυτό το περιεχόμενο είναι η κριτική μέσα στη *συμπλοκή*, και στη συμπλοκή δεν έχει σημασία εάν ο αντίπαλος είναι ένας ευγενής, ένας ισότιμος, ένας *ενδιαφέρων* αντίπαλος, αλλά έχει σημασία η καίρια *πλήξη* του. Έχει σημασία να μη χαριστεί στους Γερμανούς ούτε μία στιγμή της αυταπάτης και της παραίτησης. Πρέπει κανείς να καταστήσει την πραγματική πίεση πιεστικότερη προσθέτοντάς της τη συνείδηση της πίεσης, να κάνει την ταπείνωση ταπεινότερη δημοσιοποιώντας την. Πρέπει κανείς να περιγράψει κάθε σφαίρα της γερμανικής κοινωνίας ως την *partie honteuse* [μελανή κηλίδα] της γερμανικής κοινωνίας, πρέπει να εξαναγκάσει αυτές τις αποθιλωμένες σχέσεις να χορέψουν τραγουδώντας τους την ίδια τη μελωδία τους! Πρέπει να διδάξει κανείς το λαό να *τρομάζει* με τον εαυτό του για να του γεννήσει *θάρος*. Με τον τρόπο αυτό εκπληρώνει μια επιτακτική ανάγκη του γερμανικού λαού, και οι ανάγκες των λαών είναι αυτές καθ' εαυτές οι ύστατοι λόγοι της ικανοποίησής τους.

Ακόμη δε και για τους *σύγχρονους* λαούς αυτός ο αγώνας ενάντια στο μικρόμυαλο περιεχόμενο του γερμανικού *status quo* δεν μπορεί να μην είναι χωρίς ενδιαφέρον, διότι το γερμανικό *status quo* είναι η *γενναιόδωρη ολοκληρωση του ancien régime* [παλαιού καθεστώτος], και το *ancien régime* είναι το *κρυφό ελάττωμα του σύγχρονου κράτους*. Ο αγώνας ενάντια στο γερμανικό πολιτικό παρόν είναι ο αγώνας ενάντια στο παρελθόν των σύγχρονων λαών, και αυτοί συνεχίζουν να επιβαρύνονται από τα ενθυμήματα αυτού του παρελθόντος. Είναι διδακτικό για εκείνους στους οποίους το *ancien régime* διήλθε την *τραγωδία* του να το βλέπουν να παίζει μια *κωμωδία* σαν ένα γερμανικό φάντασμα. Η ιστορία του ήταν *τραγική* όσο αποτελούσε την προδεδομένη εξουσία του κόσμου, ενώ αντιθέτως η ελευθερία ήταν μια προσωπική ιδέα, κοντολογίς, όσο πίστευε και έπρεπε να πιστεύει στη δικαιολόγησή του. Όσο το *ancien régime* αγωνιζόταν ως προδεδομένη διάταξη του κόσμου ενάντια σε έναν κόσμο που ήταν εν τω γίνεσθαι, υπήρχε στην πλευρά του ένα σφάλμα της παγκόσμιας ιστορίας αλλά όχι προσωπικό. Ως εκ τούτου η πτώση του ήταν τραγική.

Αντιθέτως, το τωρινό γερμανικό καθεστώς, ένας αναχρονισμός, μια κατάφωρη αντίφαση σε γενικά αναγνωρισμένα αξιώματα, η μηδαμινότητα του *ancien régime*, η οποία έχει γίνει παγκόσμιο θέαμα, φαντάζεται ακόμη ότι πιστεύει στον εαυτό του και απαιτεί από τον κόσμο να διατηρεί την ίδια φαντασίωση. Εάν πίστευε στην *ουσία* του, θα επιδίωκε άραγε να την κρύψει κάτω από το *επιφαινόμενο* μιας ξένης ουσίας και να αναζητήσει τη σωτηρία του στην υποκρισία και στο σόφισμα; Το σύγχρονο *ancien régime* είναι πλέ-

ον μόνον ο *κωμικός* μιας εγκόσμιας τάξης πραγμάτων οι *πραγματικοί ήρωες* της οποίας έχουν πεθάνει. Η ιστορία πηγαίνει εις βάθος και διατρέχει πολλές φάσεις όταν συνοδεύει στον τάφο μια αρχαία μορφή. Η τελευταία φάση μιας μορφής της παγκόσμιας ιστορίας είναι η *κωμωδία* της. Οι θεοί της Ελλάδας, οι οποίοι ήδη μια φορά πληγώθηκαν θανάσιμα στον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου, έπρεπε να πεθάνουν ξανά με κωμικό τρόπο στους διαλόγους του Λουκιανού. Γιατί αυτή η πορεία της ιστορίας; Για να αποχωριστεί *εύθυμα* η ανθρωπότητα το παρελθόν της. Αυτή την *εύθυμη* ιστορική διάθεση θέλουμε να υπερασπιστούμε απέναντι στις πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας.

Από τη στιγμή εντούτοις που η ίδια η *σύγχρονη* πολιτικοκοινωνική πραγματικότητα υποβάλλεται σε κριτική, από τη στιγμή δηλαδή που η κριτική ανορθώνεται στο να καταπιαστεί με πραγματικά ανθρώπινα προβλήματα, βρίσκεται εκτός του γερμανικού *status quo*, διότι αλλιώς θα συλλήμβανε το αντικείμενό της *κάτω* από το αντικείμενό της. Ένα παράδειγμα! Η σχέση της βιομηχανίας, εν γένει του κόσμου του πλούτου, με τον πολιτικό κόσμο είναι ένα κύριο πρόβλημα της σύγχρονης εποχής. Υπό ποία μορφή αρχίζει αυτό το πρόβλημα να απασχολεί τους Γερμανούς; Με τη μορφή των *προστατευτικών δασμών*, του *απαγορευτικού συστήματος [εισαγωγών]*, της *εθνικής οικονομίας*. Η γερμανομανία μετέβη από τους ανθρώπους στην ύλη, και έτσι ένα πρωί οι ιππότες του βαμβακιού και οι ήρωες του σιδήρου μεταμορφώθηκαν σε πατριώτες. Αρχίζει λοιπόν κανείς στη Γερμανία να αναγνωρίζει την κυριαρχία του μονοπωλίου στο εσωτερικό αποδίδοντάς του την *κυριαρχία προς τα έξω*. Θέλει λοιπόν κανείς να ξεκινήσει στη Γερμανία από το σημείο όπου σκοπεύουν να τελειώσουν η Γαλλία και η Αγγλία. Η παλαιά φαύλη κατάσταση ενάντια στην οποία έχουν ξεγεραθεί θεωρητικά αυτές οι χώρες, και την οποία ακόμη ανέχονται όπως ανέχεται κανείς τις αθυσίδες, χαιρετίζεται στη Γερμανία ως η αναδυόμενη αυγή ενός ωραίου μέλλοντος το οποίο δεν τοημά ακόμη να μεταβεί από τη *δοληρή* θεωρία⁴ στην αδιάσπαστη πράξη. Ενώ το πρόβλημα στη Γαλλία και στην Αγγλία διατυπώνεται ως: *Πολιτική οικονομία ή κυριαρχία της κοινωνίας στον πλούτο*, στη Γερμανία διατυπώνεται ως: *Εθνική οικονομία ή κυριαρχία της ατομικής ιδιοκτησίας στην εθνικότητα*. Το θέμα λοιπόν στη Γαλλία και στην Αγγλία είναι η άρση του μονοπωλίου, το οποίο έχει προχωρήσει μέχρι τις ύστατες συνέπειές του· το θέμα στη Γερμανία είναι να προχωρήσει κανείς μέχρι τις ύστατες συνέπειες του μονοπωλίου. Εκεί πρόκειται για τη λύση, και εδώ πρόκειται ακόμη για τη σύγκρουση. Ένα επαρκές παράδειγμα της *γερμανικής* μορφής των σύγχρονων προβλημάτων, ένα παράδειγμα για το πώς η ιστορία μας, σαν ένας αδέξιος κληρωτός, είχε μέχρι τώρα ως αποστολή μόνο να επαναλαμβάνει εν είδει ασκήσεως την ξεπερασμένη ιστορία.

Εάν λοιπόν η *συνολική* γερμανική εξέλιξη δεν ξεπερνούσε την *πολιτική* γερμανική εξέλιξη, ο Γερμανός θα μπορούσε να συμμετάσχει στα προβλή-

4. Ο Marx χρησιμοποιεί εδώ ένα λογοπαίγνιο: Η έκφραση «aus der listigen Theorie» αναφέρεται πρωτίστως στην 'προστατευτική' θεωρία της ανάπτυξης του Friedrich List, αλλά περιλαμβάνει και το υπονοούμενο της πανούργας θεωρίας, καθώς η λέξη List σημαίνει το δόλο και την πανουργία.

ματα του παρόντος το πολύ όπως μπορεί να το κάνει και ένας Ρώσος. Αλλά, όταν το μεμονωμένο άτομο δεν είναι δεσμευμένο στα όρια του έθνους, τότε το συνολικό έθνος είναι ακόμη λιγότερο απελευθερωμένο μέσα από την απελευθέρωση ενός ατόμου. Το ότι η Ελλάδα συγκατέλεγε ένα Σκύθη μεταξύ των φιλοσόφων της δεν βοήθησε τους Σκύθες να κάνουν ούτε βήμα προς την κατεύθυνση της ελληνικής καλλιέργειας.⁵

Ευτυχώς, εμείς οι Γερμανοί δεν είμαστε Σκύθες.

Όπως οι αρχαίοι λαοί ζούσαν την προϊστορία τους στη φαντασία, στη *μυθολογία*, έτσι και εμείς οι Γερμανοί έχουμε ζήσει τη μεταϊστορία μας vonτά, στη *φιλοσοφία*. Είμαστε *φιλοσοφικοί* συγκαιρινοί του παρόντος χωρίς να είμαστε *ιστορικοί* σύγχρονοι του. Η γερμανική φιλοσοφία είναι η *ιδεατή επέκταση* της γερμανικής ιστορίας. Όταν λοιπόν αντί για τα *oeuvres incompletes* [ατελή έργα] της πραγματικής ιστορίας μας υποβάλλουμε σε κριτική τα *oeuvres posthumes* [μεταθανάτια έργα] της ιδεατής ιστορίας μας, τη *φιλοσοφία*, η κριτική μας βρίσκεται καταμεσής στα ζητήματα για τα οποία το παρόν δηλώνει: *That is the question*. Αυτό που στους προοδευμένους λαούς είναι *πρακτική* ρήξη με τις σύγχρονες κρατικές συνθήκες, στη Γερμανία, όπου αυτές οι συνθήκες δεν υπάρχουν ακόμη, είναι εν πρώτοις *κριτική* ρήξη με τη φιλοσοφική αντανάκλαση αυτών των συνθηκών.

Η γερμανική *φιλοσοφία του δικαίου και του κράτους* είναι η μοναδική *γερμανική ιστορία* που βρίσκεται *al pari* [στο ίδιο επίπεδο] με το *επίσημο* σύγχρονο παρόν. Ο γερμανικός λαός πρέπει λοιπόν να συνδέσει αυτή την ονειρική ιστορία με τις υφιστάμενες συνθήκες του και να υποβάλει σε κριτική όχι μόνο αυτές τις υφιστάμενες συνθήκες αλλά ταυτόχρονα και την αφηρημένη συνέχειά τους. Το μέλλον του δεν μπορεί να *περιοριστεί* ούτε στην άμεση άρνηση των πραγματικών κρατικών και δικαϊκών συνθηκών του ούτε στην άμεση πραγματοποίηση των ιδεατών κρατικών και δικαϊκών συνθηκών του, διότι η άμεση άρνηση των πραγματικών συνθηκών του συνίσταται στις ιδεατές συνθήκες του, και η άμεση πραγματοποίηση των ιδεατών συνθηκών του έχει σχεδόν εκ νέου *επιβιώσει* στην εποπτεία των γειτονικών λαών. Δικαίως απαιτεί λοιπόν το *πρακτικό* πολιτικό κόμμα στη Γερμανία την άρνηση της *φιλοσοφίας*. Το άδικο του συνίσταται όχι στην απαίτηση αυτή, αλλά στο ότι δεν πάει πιο πέρα από την απαίτηση, την οποία ούτε ολοκληρώνει ούτε μπορεί να ολοκληρώσει με σοβαρότητα. Πιστεύει ότι μπορεί να ολοκληρώσει αυτή την άρνηση με το να γυρίσει τις πλάτες στη φιλοσοφία και, με απεστραμμένο το κεφάλι, να μουρμουρίζει κάποιες θυμωμένες και κοινότοπες φράσεις γι' αυτήν. Η περιοριστικότητα του ορίζοντά του δεν συμπεριλαμβάνει τη φιλοσοφία στο πεδίο της *γερμανικής* πραγματικότητας ή μάλλον φαντάζεται ότι είναι *υποδεέστερη* από τη γερμανική πράξη και τις θεωρίες που την εξηπηρετούν. Απαιτείτε να θεθούν ως *αφετηρία σπέρματα του πραγματικού βίου*, αλλά ξεχνάτε ότι το σπέρμα του πραγματικού βίου του γερμανικού λαού μέχρι σήμερα θέριευε μόνο στο *κρανίο* του. Κοντολογίς: *δεν μπορείτε να άρετε τη φιλοσοφία χωρίς να την πραγματοποιήσετε*.

5. Εννοείται ο Σκύθης Ανάχασις.

Την ίδια αδικία, απλώς με *ανεστραμμένα* πρόσημα, διέπραξε το *θεωρητικό* πολιτικό κόμμα, το οποίο προέρχεται από τη φιλοσοφία.

Στον αγώνα του παρόντος αντίκρισε *μόνο τον κριτικό αγώνα της φιλοσοφίας με τον γερμανικό κόσμο*, δεν σκέφτηκε ότι η ίδια η *μέχρι σήμερα φιλοσοφία* ανήκει σ' αυτό τον κόσμο και αποτελεί την, έστω ιδεατή, *συμπλήρωσή* του. Ενώ φέρθηκε κριτικά απέναντι στον αντίμαχό του, φέρθηκε μη κριτικά προς τον εαυτό του χωρώντας από τις *προϋποθέσεις* της φιλοσοφίας, και είτε παρέμεινε στα δεδομένα αποτελέσματά της είτε εμφάνισε ως άμεσες απαιτήσεις και αποτελέσματα της φιλοσοφίας κάποιες έξωθεν απαιτήσεις και αποτελέσματα, αν και αντιθέτως αυτά –με προϋποτιθέμενη τη δικαιολόγησή τους– μπορούν να αποκτηθούν μόνο μέσω της *άρνησης της μέχρι σήμερα φιλοσοφίας*, της φιλοσοφίας ως φιλοσοφίας. Επιφυλασσομάστε για μια λεπτομερέστερη περιγραφή αυτού του κόμματος. Το βασικό ελλείπωμά του μπορεί ωστόσο να συνοψιστεί στο εξής: *Πίστευε ότι μπορούσε να πραγματοποιήσει τη φιλοσοφία χωρίς να την άρει*.

Η κριτική της *γερμανικής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*, η οποία έλαβε από τον *Hegel* τη συνεπέστερη, πλουσιότερη και ύστατη διατύπωσή της, είναι και τα δύο, τόσο η κριτική ανάλυση του σύγχρονου κράτους και της συναρτώμενης με αυτό πραγματικότητας όσο και η αποφασιστική άρνηση του συνολικού μέχρι σήμερα *τρόπου της γερμανικής πολιτικής και δικαϊκής συνείδησης*, η εξοχότερη, οικουμενικότερη και ανορθωμένη στο επίπεδο της *επιστήμης* έκφραση της οποίας είναι ακριβώς η ίδια η *θεωρησιακή φιλοσοφία του δικαίου*. Όπως μόνο στη Γερμανία ήταν δυνατή η *θεωρησιακή φιλοσοφία του δικαίου*, αυτή η αφηρημένη πληθωρική *σκέψη* του σύγχρονου κράτους, η πραγματικότητα του οποίου παραμένει ένα επέκεινα, έστω και αν αυτό το επέκεινα βρίσκεται πέρα από τον Ρήνο: έτσι, αντιστρόφως, το *γερμανικό νομικό μόρφωμα* του σύγχρονου κράτους, το οποίο είχε αφαιρέσει από τον *πραγματικό άνθρωπο*, ήταν δυνατό μόνο επειδή και εφόσον το ίδιο το σύγχρονο κράτος αφαιρεί από τον *πραγματικό άνθρωπο* ή ικανοποιεί τον *συνολικό* άνθρωπο με έναν φανταστικό μόνο τρόπο. Οι Γερμανοί *σκέφτηκαν* στην πολιτική αυτό που οι Άλλοι *ήλαοί έπραξαν*. Η Γερμανία ήταν η *θεωρητική συνείδησή* τους. Η αφαίρεση και η έπαρση της σκέψης της συμβάδιζαν διαρκώς με τη μονοπλευρικότητα και την υποβάθμιση της πραγματικότητάς της. Όταν *λοιπόν το status quo της γερμανικής κρατικής οργάνωσης* εκφράζει την *ολοκλήρωση του ancien régime*, την ολοκλήρωση του αγκαθιού στο σώμα του σύγχρονου κράτους,⁶ έτσι εκφράζει το *status quo της γερμανικής κρατικής γνώσης* το *ημιτελές του σύγχρονου κράτους*, την ελλειμματικότητα της ίδιας της σάρκας του.

Ήδη ως αποφασιστικός αντίμαχος του μέχρι σήμερα τρόπου της *γερμανικής πολιτικής συνείδησης*, η κριτική της *θεωρησιακής φιλοσοφίας του δι-*

6. Παράφραση από την Παύλεια επιστολή *Προς Κορινθίους Β'* (12: 7): «Και τῆ ὑπερβολῆ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψι τῆ σαρκί, ἄγγελος σατάν, ἵνα με κολαφίξῃ ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι». Η έκφραση *Pfahl im Fleisch* ήταν παροιμιώδης στη γερμανική γλώσσα.

καίου δεν στρέφεται στον εαυτό της, αλλά σε *προβλήματα* για τη λύση των οποίων υπάρχει μόνο ένα μέσο: η *πράξη*.

Τίθεται το ερώτημα: Μπορεί η Γερμανία να καταλήξει σε μια πράξη à la hauteur des principes [στο επίπεδο των αρχών], δηλαδή σε μια επανάσταση η οποία δεν θα την ανορθώσει απλώς στο *επίσημο επίπεδο* των σύγχρονων λαών, αλλά στο *ανθρώπινο ύψος*, το οποίο θα αποτελέσει το εγγύτερο μέλλον αυτών των λαών;

Το όπλο της κριτικής δεν μπορεί βεβαίως να αντικαταστήσει την κριτική των όπλων, η υλική βία πρέπει να καταρριφθεί με υλική βία, αλλά και η θεωρία γίνεται υλική βία από τη στιγμή που αδράχνει τις μάζες. Η θεωρία είναι ικανή να αδράξει τις μάζες από τη στιγμή που αποδεικνύει ad hominem [κατ' άνθρωπον], και αποδεικνύει ad hominem από τη στιγμή που γίνεται ριζοσπαστική. Το να είσαι ριζοσπάστης σημαίνει να αδράχνεις τα πράγματα από τη ρίζα. Η ρίζα του ανθρώπου είναι όμως ο ίδιος ο άνθρωπος. Η προφανής απόδειξη για το ριζοσπαστισμό της γερμανικής θεωρίας, δηλαδή για την πρακτική ενέργειά της, είναι η έξοδος από την καθοριστικά *θετική* άρση της θρησκείας. Η κριτική της θρησκείας τελειώνει με τη θεωρία ότι ο *άνθρωπος είναι το ανώτατο ον για τον άνθρωπο*, δηλαδή με την *κατηγορική προσταγή της ανατροπής όλων των σχέσεων* στις οποίες ο άνθρωπος είναι ένα ταπεινωμένο, ένα υποδοιλωμένο, ένα εγκαταληλειμμένο, ένα περιφρονημένο ον. Σχέσεις οι οποίες δεν μπορούν να περιγραφούν καλύτερα από την κραυγή ενός Γάλλου ενόψει ενός σχεδιαζόμενου φόρου για τα σκυλιά: Καημένα σκυλιά! Θέλουν να σας μεταχειριστούν όπως τους ανθρώπους!

Ακόμη και ιστορικά η θεωρητική χειραφέτηση έχει μια ειδικά πρακτική σημασία για τη Γερμανία. Το *επαναστατικό* παρελθόν της Γερμανίας είναι δηλαδή θεωρητικό, είναι η *Μεταρρύθμιση*. Όπως τότε με τον *μοναχό*, έτσι είναι τώρα με το *φιλόσοφο*, στο μυαλό του οποίου αρχίζει η επανάσταση.

Βεβαίως, ο *Λούθηρος* υπερνίκησε την υποδοιλωση της *αφοσίωσης* διότι έθεσε στη θέση της την υποδοιλωση της *πεποίθησης*. Διέρρηξε την πίστη στην αυθεντία διότι αποκατέστησε την αυθεντία της πίστης. Μετέτρεψε τους παπάδες σε λαϊκούς διότι μετέτρεψε τους λαϊκούς σε παπάδες. Απελευθέρωσε τον άνθρωπο από την εξωτερική θρησκευτικότητα διότι κατέστησε τη θρησκευτικότητα εσωτερικό άνθρωπο. Χειραφέτησε το σώμα από την αλιουσία διότι αλιυσόδεσε την καρδιά.

Αλλά, ενώ ο Προτεσταντισμός δεν ήταν η αληθινή λύση, ήταν η αληθινή διατύπωση της αποστολής. Δεν επρόκειτο πλέον για τον αγώνα του λαϊκού με τον *εξωτερικό παπά*, αλλά για τον αγώνα με τον *δικό του εσωτερικό παπά*, με την *παπαδίστικη φύση* του. Και ενώ η προτεσταντική μεταμόρφωση των Γερμανών λαϊκών σε παπάδες χειραφετεί τους λαϊκούς πάπες, τους *ηγεμόνες* μαζί με τους κληρικούς τους, τους προνομιούχους και τους φιλοσταίους τους, έτσι και η φιλοσοφική μεταμόρφωση των παπαδίστικων Γερμανών σε ανθρώπους θα χειραφετήσει το *λαό*. Όσο λίγο όμως σταμάτησε η χειραφέτηση μπροστά στους ηγεμόνες, τόσο λίγο θα σταματήσει και η *εκκοσμίκευση* των κτημάτων στη *ληστεία της Εκκλησίας*, την οποία εφάρμοσε προπάντων η υποκριτική Πρωσία. Τότε απέτυχε ο πόλεμος των χωρικών, το ριζοσπαστικό γεγονός της γερμανικής ιστορίας, λόγω της θεολογίας. Σήμερα, όπου η

ίδια η θεολογία έχει αποτύχει, θα καταθραυστεί το πιο ανελεύθερο γεγονός της γερμανικής ιστορίας, το *status quo* μας, στη φιλοσοφία. Την ημέρα πριν από τη Μεταρρύθμιση η επίσημη Γερμανία ήταν ο άνευ όρων δούλος της Ρώμης. Την ημέρα πριν από την επανάστασή της είναι ο άνευ όρων δούλος ενός πράγματος μικρότερου από τη Ρώμη, της Πρωσίας και της Αυστρίας, των λαχανοβαρόνων και των φιλισταίων.

Ωστόσο, φαίνεται ότι μια κύρια δυσκολία αντίκειται σε μια *ριζοσπαστική* γερμανική επανάσταση.

Οι επαναστάσεις χρειάζονται ένα *παθητικό* στοιχείο, μια *υλική* βάση. Η θεωρία πραγματοποιείται πάντα σ' ένα λαό μόνο εφόσον αποτελεί την πραγματοποίηση των αναγκών του. Αντιστοιχεί λοιπόν στον τρομακτικό διχασμό μεταξύ των απαιτήσεων της γερμανικής νόησης και των απαντήσεων της γερμανικής πραγματικότητας ο ίδιος διχασμός της αστικής κοινωνίας με το κράτος και με τον εαυτό της; Θα είναι οι θεωρητικές ανάγκες άμεσα πρακτικές ανάγκες; Δεν αρκεί η νόηση να ωθεί προς πραγματοποίηση, πρέπει και η πραγματικότητα να ωθεί εαυτήν προς τη νόηση.

Η Γερμανία ωστόσο δεν αναρριχήθηκε στα ενδιάμεσα επίπεδα της πολιτικής χειραφέτησης ταυτόχρονα με τους σύγχρονους λαούς. Ακόμη και εκείνα τα επίπεδα που έχει υπερβεί θεωρητικά δεν τα έχει ακόμη επιτύχει πρακτικά. Πώς θα μπορούσε με ένα *salto mortale* να ξεπεράσει όχι μόνο τα δικά της όρια, αλλά ταυτόχρονα τα όρια των σύγχρονων λαών, όρια τα οποία στην πραγματικότητα πρέπει να τα αισθανθεί και να τα επιδιώξει ως απελευθέρωση από τα πραγματικά όριά της; Μια ριζοσπαστική επανάσταση μπορεί να είναι μόνο μια επανάσταση ριζοσπαστικών αναγκών, οι προϋποθέσεις και οι γενέθλιοι τόποι των οποίων φαίνεται όμως να λείπουν.

Αλλά, ενώ η Γερμανία συνόδευσε την εξέλιξη των σύγχρονων λαών μόνο με την αφηρημένη δραστηριότητα της σκέψης, χωρίς να λαμβάνει ενεργό μέρος στους πραγματικούς αγώνες αυτής της εξέλιξης, εντούτοις συμμερίστηκε τα *δεινά* αυτής της εξέλιξης, χωρίς να συμμετάσχει στις απολαύσεις της, χωρίς την επιμέρους ικανοποίησή της. Στην αφηρημένη δραστηριότητα αφενός αντιστοιχεί το αφηρημένο δεινό αφετέρου. Ως εκ τούτου η Γερμανία θα βρεθεί ένα πρωί στο επίπεδο της ευρωπαϊκής παρακμής χωρίς ποτέ να έχει σταθεί στο επίπεδο της ευρωπαϊκής χειραφέτησης. Θα μπορεί κανείς να τη συγκρίνει με ένα *φειτικιστή*, ο οποίος υποφέρει από τις ασθένειες του Χριστιανισμού.

Εξετάζοντας κανείς εν πρώτοις τις *γερμανικές κυβερνήσεις*, τις βρίσκει να ωθούνται από τις συγκυρίες, από την κατάσταση της Γερμανίας, από τη σκοπιά της γερμανικής μόρφωσης και, τέλος, από το ίδιο το ευτυχές ένστικτό τους στο να συνδυάσουν τα *πολιτισμένα ελλπτώματα* του κόσμου των *σύγχρονων κρατών*, τα προτερήματα των οποίων δεν κατέχουμε, με τα *βαρβαρικά ελλπτώματα* του *ancien régime*, το οποίο απολαμβάνουμε πλήρως, ούτως ώστε η Γερμανία να μπορεί να συμμετέχει όλο και περισσότερο αν όχι στη διάνοια, τουλάχιστον στην αδιανομία των κρατικών μορφωμάτων τα οποία βρίσκονται πέρα από το *status quo* της. Υπάρχει άραγε, για παράδειγμα, κάποια χώρα στον κόσμο η οποία με τόσο αφελή τρόπο να συμμερίζεται όλες τις ψευδαισθήσεις της συνταγματικής κρατικής οργάνωσης χωρίς να

συμμερίζεται τις πραγματικότητές της όσο η λεγόμενη συνταγματική Γερμανία; Ή μήπως δεν ήταν κατ' ανάγκην η ιδέα μιας γερμανικής κυβέρνησης να συνδυάσει τα βάσανα της λογοκρισίας με τα βάσανα των γαλλικών νόμων του Σεπτεμβρίου [1835], οι οποίοι προϋποθέτουν την ελευθεροτυπία! Όπως έβρισκε κανείς στο ρωμαϊκό Πάνθεον τους *θεούς* όλων των εθνών, έτσι θα βρει και στην αγία ρωμαϊκή γερμανική αυτοκρατορία τις *αμαρτίες* όλων των κρατικών μορφών. Το γεγονός ότι αυτός ο εκλεκτικισμός θα φτάσει σε ένα μέχρι σήμερα ανύποπτο ύψος είναι εγγυημένο από την *πολιτικοαισθητική λαιμαργία* ενός Γερμανού βασιλιά ο οποίος προτίθεται να παίξει όλους τους ρόλους της βασιλείας, τόσο της φεουδαλικής όσο και της γραφειοκρατικής, τόσο της απόλυτης όσο και της συνταγματικής, τόσο της αυταρχικής όσο και της δημοκρατικής, αν όχι μέσω του προσώπου του λαού τότε με το *δικό του πρόσωπο*, και αν όχι για το λαό τότε *γι' αυτόν τον ίδιο*. Η Γερμανία ως το *ελάχιστο του πολιτικού παρόντος το οποίο [ελάχιστο] έχει συγκροτηθεί σε δικό του κόσμο* δεν θα μπορέσει να καταρρίψει τα ειδικά γερμανικά όρια αν δεν καταρρίψει το γενικό όριο του πολιτικού παρόντος.

Για τη Γερμανία δεν είναι ουτοπικό όνειρο η *ριζοσπαστική* επανάσταση, η *γενικά ανθρώπινη* χειραφέτηση, αλλά πολύ περισσότερο η επιμέρους, η *μόνο* πολιτική επανάσταση, η επανάσταση που αφήνει άθικτους τους πυλώνες του σπιτιού. Πού βασίζεται μια επιμέρους, μια πολιτική μόνο επανάσταση; Στο ότι χειραφετείται μόνο ένα *τμήμα της αστικής κοινωνίας* και καταλήγει να ασκεί *γενική* κυριαρχία, στο ότι μία συγκεκριμένη τάξη αναλαμβάνει από την *ιδιαιτέρη θέση* της τη γενική χειραφέτηση της κοινωνίας. Η τάξη αυτή απελευθερώνει τη συνολική κοινωνία, αλλά μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η συνολική κοινωνία βρίσκεται στη θέση αυτής της τάξης, δηλαδή ότι κατέχει χρήμα και μόρφωση ή μπορεί να τα αποκτήσει κατά βούληση.

Καμία τάξη της αστικής κοινωνίας δεν μπορεί να παίξει αυτόν το ρόλο χωρίς να προκαλέσει στον εαυτό της και στη μάζα μια στιγμή ενθουσιασμού, μια στιγμή στην οποία αδελφοποιείται και συμπορεύεται με την κοινωνία γενικά, συμπορεύεται μαζί της και προσλαμβάνεται και αναγνωρίζεται ως ο *γενικός εκπρόσωπος* της, μια στιγμή στην οποία οι απαιτήσεις και τα δικαιώματά της είναι στ' αλήθεια τα δικαιώματα και οι απαιτήσεις της ίδιας της κοινωνίας, μια στιγμή στην οποία είναι πραγματικά η κεφαλή και η καρδιά της κοινωνίας. Μόνο εν ονόματι των γενικών δικαιωμάτων της κοινωνίας μπορεί μια ιδιαίτερη τάξη να διεκδικήσει τη γενική κυριαρχία. Για την κατάκτηση αυτής της χειραφετικής θέσης και συνεπώς της πολιτικής εκμετάλλευσης όλων των σφαιρών της κοινωνίας προς το συμφέρον της ίδιας σφαίρας δεν αρκεί μόνο η επαναστατική ενέργεια και η πνευματική αυτοπεποίθηση. Για να συμπέσει η *επανάσταση ενός λαού* με τη *χειραφέτηση μιας ιδιαίτερης τάξης* της αστικής κοινωνίας, για να ισχύσει *μία* τάξη ως η τάξη της συνολικής κοινωνίας, θα πρέπει αντιστρόφως όλη τα ελλείμματα της κοινωνίας να συγκεντρωθούν σε μία άλλη τάξη, θα πρέπει μια συγκεκριμένη τάξη να είναι η τάξη της γενικής απόθνησης, η ενσωμάτωση του γενικού ορίου, θα πρέπει μια ιδιαίτερη κοινωνική σφαίρα να ισχύει ως το *περιβόητο* έγκλημα της συνολικής κοινωνίας, ούτως ώστε η απελευθέρωση από αυτή τη σφαίρα να εμφανίζεται ως γενική αυτοαπελευθέρωση. Για να είναι *μία* τάξη η *par*

excellence τάξη της απελευθέρωσης, θα πρέπει, αντιστρόφως, μια άλλη τάξη να είναι η προφανής τάξη της υποδοούλωσης. Η αρνητικά γενική σημασία των Γάλλων ευγενών και του γαλλικού κλήρου καθόρισε τη θετικά γενική σημασία της αρχικά παρακείμενης και αντιπαρατιθέμενης *αστικής* τάξης.

Στη Γερμανία όμως δεν λείπει σε κάθε ιδιαίτερη τάξη μόνο η συνέπεια, η οξυδέρκεια, το θάρρος και η αποφασιστικότητα, που θα μπορούσαν να την επισφραγίσουν ως τον αρνητικό εκπρόσωπο της κοινωνίας. Λείπει εξίσου σε κάθε τάξη [Stand] εκείνο το εύρος της ψυχής το οποίο, έστω και προς στιγμήν, ταυτίζεται με τη λαϊκή ψυχή, λείπει εκείνη η ιδιοφυΐα η οποία εμπνέει την υλική δύναμη προς την πολιτική εξουσία, εκείνη η επαναστατική τόλημη η οποία εκτοξεύει στον αντίπαλο το απειθές σύνθημα: *Δεν είμαι τίποτα και θα έπρεπε να είμαι τα πάντα*. Πολύ περισσότερο, το κύριο απόθεμα της γερμανικής ηθικής και εντιμότητας, όχι μόνο των ατόμων αλλά και των τάξεων, είναι εκείνος ο *μετριόφρων εγωισμός* ο οποίος επιβάλλει την περιοριστικότητά του και μάλιστα ενάντια στον ίδιο τον εαυτό του. Η σχέση των διάφορων σφαιρών της γερμανικής κοινωνίας δεν είναι συνεπώς δραματική, αλλά επική. Καθεμιά από αυτές αρχίζει να αισθάνεται εαυτήν και να στρατοπεδεύει με τις ιδιαίτερες αξιώσεις της δίπλα στις άλλες όχι από τη στιγμή που καταπιέζεται, αλλά από τη στιγμή που, χωρίς τη σύμπραξή της, οι χρονικές συνθήκες συγκροτούν ένα κοινωνικό υπόστρωμα στο οποίο αυτή μπορεί με τη σειρά της να ασκήσει πίεση. Ακόμη και η *ηθική αυτοπεποίθηση της γερμανικής μεσαίας τάξης* βασίζεται μόνο στη συνείδηση ότι είναι η γενική εκπρόσωπος της φιλισταϊκής μετριότητας όλων των υπόλοιπων τάξεων. Δεν είναι λοιπόν μόνο οι Γερμανοί βασιλιάδες, οι οποίοι ανέρχονται στο θρόνο *mal-à-propos* [την ακατάλληλη στιγμή], είναι κάθε σφαίρα της αστικής κοινωνίας, η οποία βιώνει την ήττα της πριν να γιορτάσει τη νίκη της, αναπτύσσει το όριό της πριν να υπερβεί το όριο που της αντιτίθεται, επιβάλλει τη στενόκαρδη ουσία της πριν να μπορέσει να επιβάλλει τη μεγαλόθυμη ουσία της, ώστε πάντα η ευκαιρία ενός μεγάλου ρόλου να έχει παρέλθει πριν αυτός να υπάρξει, με αποτέλεσμα κάθε τάξη, από τη στιγμή που αρχίζει τον αγώνα με την τάξη που βρίσκεται από πάνω της, να έχει εμπλακεί σε αγώνα με την τάξη που βρίσκεται από κάτω της. Γι' αυτό και οι ηγεμόνες βρίσκονται σε αγώνα με τη βασιλεία, ο γραφειοκράτης σε αγώνα ενάντια στον αριστοκράτη, ο αστός σε αγώνα ενάντια σε όλους, ενώ ο προλητάριος αρχίζει ήδη να εμπλέκεται σε αγώνα ενάντια στους αστούς. Η μεσαία τάξη δεν τοημά σχεδόν καθόλου να συλλάβει από τη σκοπιά της τη σκέψη της χειραφέτησης, και ήδη η εξέλιξη των κοινωνικών συνθηκών όπως και η πρόοδος της πολιτικής θεωρίας ανακηρύσσουν αυτή τη σκοπιά ως απαρχαιωμένη ή τουλάχιστον ως προβληματική.

Στη Γαλλία αρκεί κανείς να είναι κάτι για να θέλει να είναι τα πάντα. Στη Γερμανία κανείς δεν μπορεί να είναι κάτι αν δεν είναι έτοιμος να αποποιηθεί τα πάντα. Στη Γαλλία η επιμέρους χειραφέτηση είναι η βάση της γενικής χειραφέτησης. Στη Γερμανία η καθολική χειραφέτηση είναι η *conditio sine qua non* κάθε επιμέρους χειραφέτησης. Της Γαλλίας της πρέπει η πραγματικότητα και της Γερμανίας της πρέπει η αδυναμία της σταδιακής απελευθέρωσης να γεννήσει τη συνοδική ελευθερία. Στη Γαλλία κάθε λαϊκή τάξη είναι *πολιτικός*

ιδεαλιστής και αισθάνεται εαυτήν όχι ως ιδιαίτερη τάξη, αλλά ως εκπρόσωπο των κοινωνικών αναγκών εν γένει. Ο ρόλος του *χειραφετητή* μεταβαίνει λοιπόν με μια δραματική κίνηση διαδοχικά στις διάφορες τάξεις του γαλλικού λαού έως επιτέλους να καταλήξει στην τάξη η οποία δεν πραγματοποιεί πλέον την κοινωνική ελευθερία υπό την προϋπόθεση συγκεκριμένων όρων οι οποίοι βρίσκονται έξω από τους ανθρώπους, έχοντας εντούτοις δημιουργηθεί από την ανθρώπινη κοινωνία, αλλά πολύ περισσότερο οργανώνει όλους τους όρους της ανθρώπινης ύπαρξης υπό την προϋπόθεση της κοινωνικής ελευθερίας. Αντιθέτως, στη Γερμανία, όπου ο πρακτικός βίος στερείται πνεύματος όπως και ο πνευματικός βίος στερείται πρακτικής εφαρμογής, καμία τάξη της αστικής κοινωνίας δεν έχει την ανάγκη και την ικανότητα της γενικής χειραφέτησης αν δεν αναγκαστεί γι' αυτήν από την *άμεση* κατάστασή της, από την *υλική* αναγκαιότητα, από *τις ίδιες τις αλυσίδες* της.

Πού λοιπόν βρίσκεται η *θετική* δυνατότητα της γερμανικής χειραφέτησης;

Απάντηση: Στη διαμόρφωση μιας τάξης με *ριζοσπαστικές αλυσίδες*, μιας τάξης της αστικής κοινωνίας η οποία δεν είναι μια τάξη της αστικής κοινωνίας, μιας νομοκατεστημένης τάξης η οποία είναι η διάλυση όλων των νομοκατεστημένων τάξεων, μιας σφαίρας η οποία κατέχει έναν οικουμενικό χαρακτήρα μέσω των οικουμενικών δεινών της και δεν αξιώνει κάποιο *ιδιαίτερο δικαίωμα*, επειδή δεν της ασκείται κάποια *ιδιαίτερη αδικία* αλλά η *αδικία καθ' εαυτήν*, μια τάξη η οποία δεν μπορεί να επικαλεστεί πλέον έναν *ιστορικό* τίτλο αλλά μόνο τον *ανθρώπινο* τίτλο, η οποία δεν βρίσκεται σε μονόπλευρη αντίθεση προς τις συνέπειες αλλά σε ολόπλευρη αντίθεση προς τις προϋποθέσεις της γερμανικής κρατικής οργάνωσης, μιας σφαίρας τέλος η οποία δεν μπορεί να χειραφετηθεί χωρίς να χειραφετηθεί από όλες τις άλλες σφαίρες της κοινωνίας και συνεπώς χωρίς να χειραφετηθεί όλες τις άλλες σφαίρες της κοινωνίας, η οποία κοντολογίς είναι η *πλήρης απώλεια* του ανθρώπου, ώστε μπορεί να επαναποκτήσει εαυτήν μόνο με την *πλήρη ανάκτηση του ανθρώπου*. Αυτή η διάλυση της κοινωνίας ως μιας ιδιαίτερης τάξης είναι το *προλεταριάτο*.

Το προλεταριάτο ξεκινά να σχηματίζεται στη Γερμανία μόλις με την αναδυόμενη *βιομηχανική* κίνηση, διότι η ανθρώπινη μάζα που το αποτελεί δεν είναι η *αυτοφυής* αλλά η *τεχνητά παραγόμενη* φτώχεια, δεν είναι η ανθρώπινη μάζα που καταπιέζεται μηχανικά από το βάρος της κοινωνίας, αλλά η μάζα που προκύπτει από την *οξεία διάλυσή* της, ιδιαίτερα από τη διάλυση της μεσαίας τάξης, αν και σταδιακά, με τρόπο αυτονόητο, εντάσσονται στις γραμμές του η αυτοφυής φτώχεια και η χριστιανογερμανική δουλοπαροικία.

Όταν το προλεταριάτο αναγγέλλει τη *διάλυση της μέχρι σήμερα παγκόσμιας τάξης πραγμάτων*, τότε εκφράζει απλώς το *μυστικό της δικής του ύπαρξης*, διότι είναι η *πραγματική* διάλυση αυτής της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Όταν το προλεταριάτο απαιτεί την *άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας*, τότε απλώς ανυψώνει σε *αρχή της κοινωνίας* αυτό που η κοινωνία έχει ανυψώσει ως *δική του αρχή*, αυτό που είναι χωρίς τη σύμπραξή του ενσαρκωμένο εντός του ως αρνητικό αποτέλεσμα της κοινωνίας. Ο προλεταρίας έχει τότε αναφορικά με τον γενόμενο κόσμο το ίδιο δικαίωμα που έχει ο *Γερμανός βασιλιάς* αναφορικά με τον επιτελεσμένο κόσμο όταν ονομάζει το λαό *λαό*

του όπως ονομάζει το άλογο *άλογό του*. Όταν ο βασιλιάς χαρακτηρίζει το λαό ατομική ιδιοκτησία του, τότε εκφράζει απλώς ότι ο ατομικός ιδιοκτήτης είναι βασιλιάς.

Όπως η φιλοσοφία βρίσκει στο προλεταριάτο τα *υλικά* όπλα της, έτσι βρίσκει και το προλεταριάτο στη φιλοσοφία τα *πνευματικά* όπλα του, και από τη στιγμή που η αστραπή της σκέψης νικήσει εις βάθος σ' αυτή την απλοϊκή λαϊκή βάση θα ολοκληρωθεί η χειραφέτηση των *Γερμανών σε ανθρώπους*.

Ας συνοψίσουμε το αποτέλεσμα:

Η μοναδική *πρακτικά* δυνατή απελευθέρωση της Γερμανίας είναι η απελευθέρωση μέσα από της σκοπιά *εκείνης* της θεωρίας η οποία θεωρεί τον άνθρωπο ως την ανώτατη ουσία του ανθρώπου. Στη Γερμανία η χειραφέτηση από το *Μεσαίωνα* είναι δυνατή μόνο ως χειραφέτηση ταυτόχρονα από τις *επιμέρους* υπερβάσεις του Μεσαίωνα. Στη Γερμανία δεν μπορεί να σπάσει κανένα είδος υποτέλειας χωρίς να σπάσει *κάθε* είδος υποτέλειας. Η *βαθυστόχαστη* Γερμανία δεν μπορεί να επαναστατήσει εάν δεν επαναστατήσει *εκ βαθέων*. Η *χειραφέτηση του Γερμανού* είναι η *χειραφέτηση του ανθρώπου*. Η *κεφαλή* αυτής της χειραφέτησης είναι η *φιλοσοφία*, η *καρδιά* της είναι το *προλεταριάτο*. Η φιλοσοφία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την άρση του προλεταριάτου, το προλεταριάτο δεν μπορεί να αρθεί χωρίς την πραγματοποίηση της φιλοσοφίας.

Όταν εκπληρωθούν όλοι οι εσωτερικοί όροι, θα αναγγελθεί η *ημέρα της γερμανικής Ανάστασης* μέσα από το *λάλημα του γαλλικού αλέκτορα*.